

A stylized black and white graphic of a globe, showing the continents of Europe and Africa. The globe is partially obscured by the text 'STUDIA GEOHISTORICA'.

STUDIA
GEOHISTORICA

NR 05|2017 ROCZNIK HISTORYCZNO-GEOGRAFICZNY

STUDIA GEOHISTORICA. Rocznik historyczno-geograficzny

Redakcja

Bogumił Szady (redaktor naczelny), Beata Konopska,
Tomasz Panecki, Mateusz Zawadzki, Tomasz Związek (sekretarz redakcji)

Redakcja działu Atlas Fontium

Arkadiusz Borek, Marek Stoń

Redakcja językowa i korekta

Konrad Byzdra

Tłumaczenia

Hanna Grygielska-Michalak, Julia Szotysek, Paweł Kucypera, Karolina Frank, autorzy

Rada Naukowa

Zdzisław Budzyński (Rzeszów), Andrzej Janeczek (Warszawa), Tomasz Jurek (Poznań),
Keith Lilley (Belfast/Wielka Brytania), Andrew Pernal (Brandon/Kanada), Tadeusz Siwek (Ostrawa/Czechy),
Rostysław Sossa (Kijów/Ukraina), Grzegorz Strauchold (Wrocław), Robert Šimůnek (Praga/Czechy)

Recenzenci tomu 5

Katarzyna Błachowska, Hennadij Boriak, Jarosław Centek, Robert Ištók, Andrzej Janowski, Tomasz Jaszczóft,
Jolanta Korycka-Skorupa, Elżbieta Kowalczyk-Heyman, Jerzy Łojko, Henryk Olszar, Marta Piber-Zbieranowska,
Zbigniew Podgórski, Małgorzata Rutkiewicz-Hanczewska, Marek Sobczyński, Izabela Sołjan, Michał Targowski,
Michał Zwierzykowski

Redakcja map

Tomasz Panecki, autorzy

Adres Redakcji

Zakład Atlasu Historycznego
Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk
Rynek Starego Miasta 29/31
00-272 Warszawa

Strona internetowa

studiageohistorica.pl
Wersja drukowana (papierowa) jest wersją pierwotną rocznika Studia Geohistorica

Współwydawcy rocznika

Polskie Towarzystwo Historyczne, Instytut Historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
Rocznik wydawany pod patronatem Komisji Geografii Historycznej przy Polskim Towarzystwie Historycznym
Projekt okładki: Jacek Młodożeniec

Ilustracja na okładce: fragment *Mapy topograficznej wojskowej i statystycznej części Wielkopolski [...]*,
skala: ok. 1:75 000, 1807–1812, Archiwum Państwowe w Poznaniu (sygn. M.w.36), Biblioteka Raczyńskich
w Poznaniu (sygn. M II 797)

Skład i łamanie: Konrad Byzdra

© Copyright by PTH & KUL

ISSN 2300-2875

Nakład 130 egz.

Warszawa 2017

Spis treści • Contents

Tradycje geografii historycznej • Traditions of historical geography

Stanisław Arnold

Geografia historyczna, jej zadania i metody (Wstęp)

(uwagi wstępne: Tomasz Siewierski, opracowanie: Marcin Morawiec) 7

Jan Śniadecki

O Mappie Krajowej

(uwagi wstępne: Beata Konopska, opracowanie: Michał Bąk, Beata Konopska) 20

Artykuły • Articles and theses

Tomasz Związek, Tomasz Panecki

Osadnictwo ołęderskie w badaniach nad rekonstrukcją szesnastowiecznego zalesienia
na przykładzie okolic Nowego Tomysła

The Usage of 18th c. Dutch-type Settlement in the Context of Afforestation Reconstruction

for Early Modern Times on the Example of Nowy Tomysł Vicinities 29

Kamil Nieścioruk

Z problematyki kartograficznej wizualizacji danych historycznych
na przykładzie zachodniogalicyskich cmentarzy wojennych

Cartographic Visualisation of Historical Data

on the Example of the Western Galicia War Cemeteries 63

Zbigniew Babik

W obronie kartografii. Polemika wokół lokalizacji i identyfikacji jezior luboskich

In Defense of Cartography. A Polemic over Localization and Identification of Lubosz Lakes 79

Alexey A. Frolov

Creating Large-Scale Historical Maps in Russian Historiography (20th–21st Centuries).

Methodical Approaches

Tworzenie wielkoskalowych map historycznych w rosyjskiej historiografii XX i XXI w.

Aspekty metodyczne 94

Ewelina Siemianowska

O przewłokach raz jeszcze

Once more on the Subject of Portages 115

Henryk Rutkowski

Granica mazowiecko-litewska między Wizną a Grodnem z 1358 r.

The Mazovian-Lithuanian Border between Wizna and Grodno from 1358 140

Elżbieta Kowalczyk-Heyman

Średniowieczne i wczesnonowoczesne młyny ziemi liwskiej (Młyny na Czerwonce)
Medieval and Early Modern Times Mills of the Liw Area (Mills on the River Czerwonka) 156

Agata Mirek

Female Orders and Congregations in Poland in the 19th and 20th Centuries
Zakony żeńskie na ziemiach polskich w XIX i XX wieku 176

Piotr Eberhardt

Polskie Imperium Słowiańskie według map Stanisława Wendekera z 1939 r.
i Konfederacji Narodu z 1941 r.
The Polish Slavonic Empire according to the Maps of Stanisław Wendeker of 1939
and the Confederation of the Nation of 1941 190

Atlas Fontium

Atlas Fontium
(Marek Stoń) 201

Ewa Kobylińska

Admisje notarialne w diecezji płockiej u schyłku średniowiecza
Admissions of Notaries Public in the Diocese of Płock in the Late Middle Ages 204

Recenzje i omówienia • Reviews and discussions

O rzece i wodzie w życiu codziennym człowieka średniowiecza, red. S. Moździoch, K. Chrzan,
Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Ośrodek Badań nad Kulturą Późnego Antyku
i Wczesnego Średniowiecza, Wrocław 2015 (Spotkania Bytomskie VIII)
(Rafał Kubicki) 223

Urszula Sowina: Water, Towns and People. Polish Lands against a European Background
until the Mid-16th Century, Frankfurt am Main 2016
(Katalin Szende) 226

Archeologie a letecké laserové skenování krajiny / Archaeology and Airborne Laser Scanning
of the Landscape, ed. M. Gojda, J. John i in., Plzeň 2013
(Grzegorz Szalast) 234

Joanna Plit: Krajobrazy kulturowe Polski i ich przemiany, Instytut Geografii i Przestrzennego
Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN, Warszawa 2016 (Prace Geograficzne, 253)
(Jan A. Wendt) 240

Edward Brooke-Hitching: The Phantom Atlas. The Greatest Myths, Lies and Blunders on Maps,
SIMON & Schuster, London i in. 2016
(Lucyna Szaniawska) 243

Słownik wsi śląskich w średniowieczu, vol. 1: Powiat lubiński, red. Dominik Nowakowski, authors: Dagmara Adamska, Agnieszka Latocha, Dominik Nowakowski, Aleksander Paroń, Marcin Siehankiewicz, Robert Sikorski, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Ośrodek Badań nad Kulturą Późnego Antyku i Wczesnego Średniowiecza, Wrocław 2014
(Joachim Stephan) 249

Bożena Degórska: Transformacja krajobrazu wschodnich Kujaw w kontekście zmian użytkowania ziemi i osadnictwa (1770–1970), Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2016
(Urszula Myga-Piątek) 252

Janusz Szyszka: Formowanie i organizacja dóbr monarszych w ziemi lwowskiej od połowy XIV do początku XVI wieku, Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, Societas Vistulana, Kraków 2016 (Maiestas – Potestas – Communitas, 5)
(Bohdan Smereka) 260

Komunikaty i sprawozdania • Communiqués and reports

Interdyscyplinarne Seminarium Naukowe „Młyny wodne w dorzeczu dolnej Wisły od początku XIX do początku XXI wieku” – Toruń, 26 maja 2017 r.
(Dariusz Brykała) 275

Konferencja naukowa „Współczesne badania geograficzno-historyczne krajobrazu kulturowego” – Łódź, 22–23 czerwca 2017 r.
(Łukasz Musiaka) 277

„Kartografia wojskowa krajów Młodszej Europy XVI–XX wieku”. XXX Ogólnopolska Konferencja Historyków Kartografii – Toruń–Grudziądz, 13–15 października 2016 r.
(Jerzy Ostrowski) 282

II międzynarodowa interdyscyplinarna konferencja naukowa z cyklu „Wieś Zaginiona” pt. „Wieś miniona, lecz obecna: ślady dawnych wsi i ich badania” – Chorzów, 16–17 listopada 2016 r.
(Jarosław Suproniuk) 287

XX Międzynarodowa i Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna „Onomastyka – Neohumanistyka – Nauki Społeczne” – Kraków, 21–23 września 2016 r.
(Michał Gochna) 295

39. Ogólnopolska Konferencja Kartograficzna „Wizualizacja kartograficzna w nauce i praktyce” – Zwierzyniec, 26–28 września 2016 r.
(Kamil Nieścioruk) 297

Tematyka historii kartografii na konferencji kartograficznej w Zwierzyncu w dniach 26–28 września 2016 r.
(Lucyna Szaniawska) 299

Spis treści

Seminarium „Historia środowiskowa. Teoria i praktyka” – Warszawa, 23 listopada 2017 r. (Michał Słomski)	304
--	-----

Pro memoria

Andrzej Tomczak (1922–2017)	307
-----------------------------------	-----

* * *

Instrukcja dla autorów • Guidelines for Authors	309
---	-----

słupy maryjne. Przedstawiła także dawne rozmieszczenie domostw bamberskich na tle współczesnego Poznania.

Ostatnim, zamykającym konferencję głosem był referat Piotra Wronieckiego przygotowany przy udziale Marcina Jaworskiego oraz Marka Ostrowskiego (wszyscy Uniwersytet Wrocławski), a zatytułowany *Opuszczona wieś w mieście stołecznym. Analiza pochodnych lotniczego skanowania laserowego południowej Warszawy*. Przyjmuje się, że tereny miejskie są bezpowrotnie utracone dla badań archeologicznych, a jedyne źródła informacji to wykopaliska ograniczone do obowiązkowych badań poprzedzających inwestycje budowlane. Na terenach miejskich utrudnione jest również stosowanie metod nieinwazyjnej prospekcji, jak analiza zdjęć lotniczych, pomiary geofizyczne, których skuteczność maleje w przypadku stanowisk wielowarstwowych, czy pochodne lotniczego skanowania laserowego (LSL), które również mają ograniczone zastosowanie. Korzystając z dostępnych zasobów serwisu „Geoportal” (m.in. stworzonego w oparciu o LSL Numerycznego Modelu Terenu), autorzy zaobserwowali przypuszczalne pozostałości założenia wiejskiego na terenie parku krajobrazowego leżącego w granicach współczesnej Warszawy. Analizując źródła pisane, a przede wszystkim materiał kartograficzny (m.in. mapę *Okolice Warszawy w Długości Pięciu Mil* Karola Perthésa z 1783 r.³ czy mapy z 1794 i 1820 r.), badacze ustalili, że odkryte struktury mogą nawiązywać do istniejącej w tym miejscu wsi Bażantarnia.

Podczas wystąpień, dyskusji czy rozmów w kularach referenci zgodnie podkreślali, że działania prowadzone w zespołach interdyscyplinarnych ukazują zwiększone możliwości badawcze niż jedna dziedzina naukowa; przedmiot lub zjawisko prześwietlane są różnego rodzaju metodami i analizowane pod różnym kątem. Połą-

czenie wyników takich badań daje zawsze poszerzony i pogłębiony obraz przeszłości oraz zachodzących przemian i zmian; przekłada się także na ich pełniejsze zrozumienie i prowadzi do dokładniejszej rekonstrukcji minionych epok i badanych procesów dziejowych. Uczestnicy oraz organizatorzy konferencji wyrazili nadzieję, że tego rodzaju spotkania choć w minimalnym stopniu wypełnią lukę widoczną na tej płaszczyźnie polskiej nauki. ■

Jarosław Suproniuk
(Warszawa)

**XX Międzynarodowa i Ogólnopolska
Konferencja Onomastyczna
„Onomastyka – Neohumanistyka –
Nauki Społeczne” – Kraków,
21–23 września 2016 r.**

W dniach 21–23 września 2016 r. w Krakowie odbyła się jubileuszowa XX Międzynarodowa i Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna organizowana przez Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego oraz Polską Akademię Umiejętności. Obrady toczyły się w ramach dwóch sesji plenarnych (otwierającej i zamykającej konferencję), a także równoległych sesji tematycznych: „Nazwy własne w literaturze”, „Toponimy na pograniczu języków i kultur”, „Onimy na pograniczu języków i kultur”, „Teoria i metodologia nazw własnych”, „Obraz świata w nazwach własnych”, „Z zagadnień hydronimii”, „Nazwy własne w przestrzeni turystycznej”, „Nazwy własne jako świadectwo lokalnej tożsamości”, „Wartościowanie w nazwach własnych”, „Nazwy osobowe w dokumentach historycznych”, „Najstarsze onimy w historii i kulturze

³ Zob. <http://irek.amzp.pl/details.php?id=11780719> (dostęp: 25 lipca 2017).

Polski”, „Antroponimy na pograniczu języków i kultur”, „Chrematonimia”, „Nazwy własne a polityka”, „Nazwy własne a religia”, „Nazwy własne na pograniczu języków i kultur”, „Neurolingwistyczne i teoretyczne aspekty nazw własnych”, „Tendencje nazewnicze”, „Przeszłość i przyszłość onomastyki”, „Nazwy własne w przekładzie i mediach” oraz „Toponimy na tle historyczno-kulturowym”. W sumie ogłoszono 111 referatów.

Pozytywnie należy ocenić różnorodność tematyczną wystąpień, które dotyczyły zarówno badań szczegółowych, jak i refleksji metodologicznych. Pod tym względem obrady były aktualnym przeglądem najważniejszych badań onomastycznych prowadzonych w ostatnich latach w Polsce. Udział naukowców z zagranicy, reprezentujących m.in. Czechy, USA i Włochy, pozwalał zaś osadzić je w szerszym kontekście.

Spory niedosyt konferencja pozostawiła jednak z punktu widzenia geografii historycznej. W wystąpieniach uwidocznił się ogromny dystans, jaki dzieli badania onomastów i historyków. W wielu referatach brakowało jakiegokolwiek refleksji historycznej, a zwłaszcza podstawowej krytyki źródła. Teksty tego rodzaju traktowano zupełnie bezkrytycznie, nie podejmując nawet wstępnej analizy zabytku, w tym sposobu jego powstania czy praktyk w kancelarii, która go wytworzyła. Skutek był taki, że w wielu przypadkach oparta na źródłach analiza onomastyczna przedstawiała znikomą wartość badawczą.

Naturalnie od językoznawców trudno wymagać pełnego opanowania warsztatu historycznego, jednakże brak choćby jego podstaw albo nawet zwykłej refleksji nad badanym źródłem prowadzi do błędnych ustaleń badawczych. Od tego obrazu pozytywnie odbiegały jedynie dwa wystąpienia.

Pierwsze z nich to referat Urszuli Wójcik (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie) pt. *Nazwy służebne w perspek-*

tywie językoznawczej i historycznej, czyli onomastycznej (refleksje badacza). Autorka od wielu lat wskazuje na negatywne skutki braku współpracy między onomastami i historykami, a wystąpienie to było niejako apelem o jej podejmowanie. Szczególną uwagę zwróciła na ignorowanie kontekstu historycznego podczas analizowania nazw przez językoznawców. Jako dyscyplinę mogącą połączyć ich wysiłki z historykami wskazała antropologię historyczną. Należy tu dodać, że taką rolę powinna również pełnić – i częściowo pełni – geografia historyczna.

Drugi referat, zatytułowany *Identyfikacja „chłopiąt” w księgach poznańskiego cechu złotników jako świadectwo rzemieślniczej kultury onimicznej w XVI wieku*, jest zaś pozytywnym przykładem połączenia analizy historycznej i onomastycznej. Jego autorka, Ewa Nowak-Pasterska (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), dokonała obszernej analizy źródła – zarówno zewnętrznej, jak i wewnętrznej. Scharakteryzowała będącą podstawowym źródłem w jej badaniach księgę wpisów do cechu złotników; określiła, skąd przybywali nowi członkowie cechu (połowa z wielkich miast na terenie Rzeczypospolitej, a pozostali głównie ze Śląska i Brandenburгии); wyróżniła modele zapisów badanej grupy w źródle (np. imię i nazwisko; imię, nazwisko i miejsce pochodzenia; imię, nazwisko i informacja o ojcu). Dopiero po rzetelnie przeprowadzonej analizie historycznej referentka przeszła do analizy onomastycznej. Pozwoliło jej to m.in. na stwierdzenie, że grupa złotników była mieszana pod względem językowym, a to z racji współwystępowania wówczas imion polskich i niemieckich. Omawiane wystąpienie pokazało niemal wzorcowo, jak powinna wyglądać rzetelna analiza onomastyczna poprzedzona analizą *stricte* historyczną.

Interesujący referat pt. *Metody stylometryczne w badaniu różnicowania regionalnego imiennictwa w Polsce* wygłosił

Paweł Swoboda (Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk). Korzystając z bazy danych PESEL (niemal 50 mln rekordów), zbadał powiązania nadawanych w Polsce imion (zarówno męskich, jak i żeńskich) z miejscem ich występowania. Analizy sporządzone zostały dla ponad pięćdziesięcioletniego okresu podzielonego na pięć dekad. Autor zestawiał imiona występujące w poszczególnych powiatach i wskazał na różnice w konkretnych województwach (według obecnego podziału administracyjnego kraju). Na uwagę zasługuje szerokie wykorzystanie zaawansowanych narzędzi cyfrowych, pozwalających na przeprowadzanie m.in. analiz sieciowych.

Krakowska konferencja dobitnie ukazała potrzebę dyskusji między historykami i onomastami. Dobrym punktem zaczepienia mogą być wspólne badania interdyscyplinarne, dla których naturalnym polem badawczym powinna być geografia historyczna. Istnieje potrzeba, aby historycy uczestniczyli w konferencjach onomastycznych liczniej niż do tej pory i wskazywali na zagrożenia wynikające z nieznamomości warsztatu historycznego przez językoznawców, którzy korzystają z opracowań historycznych lub bezpośrednio ze źródeł. ■

Michał Gochna
(Warszawa)

39. Ogólnopolska Konferencja Kartograficzna „Wizualizacja kartograficzna w nauce i praktyce” – Zwierzyniec, 26–28 września 2016 r.

W dniach 26–28 września 2016 r. odbyła się kolejna Ogólnopolska Konferencja Kartograficzna, tym razem zatytułowana „Wizualizacja kartograficzna w nauce i praktyce”. Głównym organizatorem był

Zakład Kartografii i Geomatyki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Zgodnie z kultywowaną przez lubelski ośrodek tradycją spotkania kartografów odbywają się w niewielkiej miejscowości. W 1998 r. był to Kazimierz Dolny, w 2007 – Nałęczów, a w tym roku, podobnie jak w 1991, zawitała ona do Zwierzynca. Obrady toczyły się w gościnnych progach Roztoczańskiego Centrum Naukowo-Edukacyjnego, które należy do Roztoczańskiego Parku Narodowego – drugiego z organizatorów konferencji. Trzecim tradycyjnie już było Polskie Towarzystwo Geograficzne, reprezentowane przez oddziały Kartograficzny oraz Lubelski.

Przybywających już w niedzielne popołudnie gości gospodarze uraczyli kolacją, a oficjalne otwarcie konferencji nastąpiło w poniedziałek rano. Sesja wprowadzająca dotyczyła pojęcia *wizualizacji*, a otworzył ją referat Andrzeja Czernego (UMCS) *O pojęciu „wizualizacja”*. Wystąpienie na temat logicznej poprawności wizualizacji kartograficznej przygotowali Jolanta Korycka-Skorypa i Wiesław Ostrowski (oboje UW). Wskazali w nim na najczęstsze błędy popełniane w tej materii i zaprezentowali przykłady dobrych rozwiązań. Zenon Kozieł (UMK) poruszył zagadnienie geokompozycji w kontekście przestrzeni życiowej człowieka, a Beata Medyńska-Gulij (UAM) omówiła podejścia do jej wizualizacji.

Po przerwie odbyła się druga sesja, poświęcona mapom profesora Uhorczaka, a w szczególności mapie użytkowania ziemi. Tę ostatnią omówił Krzysztof Kałamucki, który wraz z Pawłem Cebrykowem (obaj UMCS) przygotował referat dotyczący historii rozwoju koncepcji i realizacji mapy użytkowania ziemi i wskazał wciąż aktualne wartości tego opracowania. Mirosław Meksuła (UPH) i Leszek Grzechnik (UMCS) przyjrzeni się bliżej mapom opracowanym pod kierunkiem prof. Uhorczaka na potrzeby „Geografii Powszechnej”